

Сонце, що сходить над Центральною Азією

Японія має шанс посилити свої позиції в Центральній Азії, але без глибокого розуміння регіону її кроки можуть залишитися деклараціями

Наприкінці року у Токіо відбувся перший саміт на рівні глав держав «Центральна Азія плюс Японія» («C5+1»). Його проведення стало символічним кроком, який показує зростання уваги Токіо до регіону на тлі активізації інших зовнішніх гравців.

Примітно, що Японія провела саміт формату C5 на рівні глав держав пізніше за інших, хоча сам формат C5+ вона використовувала однією з перших у регіоні – на рівні міністерств та різних відомств. Згодом цей підхід підхопили й інші країни. Це свідчить про давню і стійку присутність Японії в Центральній Азії, де вона відіграє відносно скромну, але значну роль у низці нішевих напрямків.

Бізнес-інтереси Японії в регіоні найбільше зосереджені в гірничодобувній промисловості: японські компанії беруть участь у видобутку урану в Казахстані. При цьому Японія не виступала провідним джерелом прямих іноземних інвестицій і не була драйвером великомасштабних проєктів, віддаючи перевагу точковим ініціативам і проєктам «м'якої сили».

Крім того, Казахстан та Японія протягом багатьох років співпрацюють у сфері допомоги постраждалим від ядерних випробувань, надаючи значну медичну та технічну підтримку, особливо жителям регіону Абай, де розташований сумнозвісний Семипалатинський ядерний полігон. Японія є найбільшим донором Узбекистану, а також досить активним донором Таджикистану та Киргизстану.

Токійська декларація саміту діалогу «Центральна Азія плюс Японія» – підсумковий документ зустрічі – за своїм духом та формулюваннями відповідає документам інших подібних самітів, багато в чому витриманих у логіці «за все хороше і проти всього

поганого». Відкритим залишається питання про те, яким чином і якою мірою заявлені наміри будуть реалізовані на практиці.

*Японія може
позиціонувати себе як
надійний та
передбачуваний
партнер, який не
асоціюється з
колоніальним минулим
чи імперськими
амбіціями*

Серед ключових пріоритетів названі захист навколишнього середовища та сталий розвиток, транспортна та цифрова взаємопов'язаність, а також підтримка розвитку людського капіталу. Японія заявила про намір протягом найближчих п'яти років реалізувати в регіоні бізнес-проекти на суму 3 трлн ієн (близько \$20 млрд), що є досить амбітною метою, яку можна порівняти з обіцянками ЄС інвестувати 12 млрд євро в рамках програми Global Gateway і ще окремо 7-8 млрд євро.

Формат співробітництва «C5+Японія», що розвивається з 2004 року на рівні різних державних органів, має певну інституційну базу, яка створює основу для подальшого поглиблення взаємодії між Японією та країнами регіону.

На тлі історичних антикитайських настроїв, настороженого ставлення до Росії та «емоційних гойдалок» у відносинах зі США, а також певною мірою з країнами ЄС, Японія має унікальне вікно можливостей для зміцнення свого впливу в Центральній Азії. Вона може позиціонувати себе як надійний та передбачуваний партнер, який не асоціюється з колоніальним минулим чи імперськими амбіціями.

Крім того, як азіатська країна з високим рівнем розвитку, Японія могла б акцентувати увагу на культурній близькості та «азіатській спільності», реалізуючи це через проекти м'якої сили у сфері освіти та культури, спрямовані на зміцнення зв'язків між суспільствами. У той час як «Захід будує стіни», Японія могла б запозичувати елементи китайського підходу, інвестуючи в освіту, культуру та відкритість по відношенню до країн Центральної Азії.

Проведення саміту C5+ на найвищому рівні свідчить про зростання інтересу Японії до регіону, проте він став лише однією з ланок у ланцюжку аналогічних самітів з ЄС, Італією, Китаєм, Росією та США, що відбулися у 2025 році. Ці зустрічі запам'яталися насамперед гучними заявами та дипломатичними реверансами, тоді як їхні практичні результати найчастіше важко відстежити.

Досвід самітів з ЄС та Німеччиною наочно демонструє необхідність

чіткого плану дій та глибокого розуміння регіональної специфіки. Інакше взаємодія залишається лише на рівні риторики – «багато слів і замало діла».

*Недостатнє розуміння
регіону залишається
ахіллесовою п'ятою і для
інших держав, які
претендують на
активне залучення до
справ Центральної Азії*

Недостатнє розуміння регіону залишається ахіллесовою п'ятою і для інших держав, які претендують на активне залучення до справ Центральної Азії. Багато західних країн, як і раніше, сприймають регіон через призму радянської та/або російської історіографії, що заважає адекватному сприйняттю його внутрішньої динаміки. Для Японії зміцнення експертного знання про регіон є однією з найбільш уразливих точок.

Японії також необхідно чітко визначити, які питання слід вирішувати на регіональному рівні, а які залишати в рамках двосторонніх відносин. Доступ до природних ресурсів більш раціонально обговорювати білатерально, тоді як інфраструктурні проекти логічно виносити на регіональний рівень. Японія традиційно дуже делікатно підходила до питань прав людини та демократизації, але на поточному етапі їй доцільно зробити акцент на якості державного управління та взаємодії держави і суспільства.

Однією з цілей саміту стало обговорення доступу Японії до критично важливих матеріалів. При цьому регіон знову розглядається переважно як джерело сировини, де існує жорстка конкуренція з боку країн з розвиненою мережею впливу, включно з міцними зв'язками з регіональними елітами, насамперед у Китаю і Росії.

Здатність Японії вибудовувати власні неформальні зв'язки та готовність інвестувати у це значні ресурси залишаються відкритим питанням. Багато в чому інтерес Японії до таких ресурсів пов'язаний із протистоянням з Китаєм, яке посилюється з приходом до влади Санае Такаїчі.

У свою чергу, політичним режимам Центральної Азії варто розуміти, що Японія потрібна регіону, і активніше розвивати співпрацю. Для цього передусім необхідно підвищувати якість державного управління та створювати прозоре бізнес-середовище. Важливо будувати реальну економічну та політичну стабільність, яка стала для країн регіону мантрою політичного життя, але поки що залишається лише ілюзією.

*Головним уроком для
Японії є необхідність
осмислити як успіхи,
так і помилки Китаю у
Центральній Азії*

Можливо, головним уроком для Японії є необхідність осмислити як успіхи, так і помилки Китаю в Центральній Азії. Китайська присутність у регіоні має системний характер і поєднує прагматичну взаємодію з правлячими режимами, розвиток інфраструктури, забезпечення доступу до ресурсів, захист власних інтересів та просування вигідних для Китаю наративів у сфері безпеки та авторитарного порядку.

Японії слід аналізувати вплив цих процесів на повсякденну реальність країн регіону – на їхню економіку, міське середовище, нерівність, корупцію та суверенітет – і діяти більш рішуче, особливо в умовах ослаблення ролі Росії після початку війни з Україною. Таким чином, Японія має можливість зробити якісний ривок у зміцненні своїх позицій у Центральній Азії, пропонуючи привабливу альтернативу. Однак без поглиблення експертизи, чіткого поділу регіонального та двостороннього рівнів політики та довгострокової стратегії присутності у регіоні ця можливість ризикує так і залишитися на рівні декларацій, а не сталої практики.

Медет Сулеймен

Медет Сулеймен (Medet Suleimen) з 2014 року працює програмним співробітником в офісі Фонду ім. Фрідріха Еберта в Алмати. Займається проєктами в галузі зовнішньої та молодіжної політики, цікавиться питаннями миру та безпеки, ядерним роззброєнням та нерозповсюдженням, а також регіональною безпекою в Центральній Азії.

